

АДЛЮСТРАВАННЕ ПРАВАСВЯДОМАСЦІ БЕЛАРУСКАГА СЯЛЯНСТВА ДРУГОЙ ПАЛОВЫ XIX СТ. У РАШЭННЯХ ВАЛАСНЫХ СУДОЎ

І.Г. Гушчынскі
БДПУ (Мінск)

Валасныя суды як судовая інстанцыя сялянскага самакіравання былі заснаваны ў адпаведнасці з сялянскай рэформай 1861 г. Яны прызначаліся для разбору дробных грамадзянскіх і крымінальных спраў, якія ўзнікалі ў сялянскім асяродку. Увядзенне асобнага саслоўнага суда для сялян улады абгрунтоўвалі тым, што “насталася неабходнасць даць 20 мільёнам вызваляемых людзей які-небудзь блізкі ім суд, знаёмы з іх бытам, з іх прававым светаўспрыманнем” [2, с. 70]. Увогуле, стварэнне дадзенага судовага інстытута было абумоўлена, з аднаго боку, татальнай непісьменнасцю сяла, што стварала практычна непераадольныя перашкоды на шляху выкарыстання нормаў афіцыйнага заканадаўства, а з іншага - недахопам кадраў, здольных ажыццяўляць судаводства ў адпаведнасці з ім. Найбольш распаўсюджанымі справамі ў валасных судах былі: аб маёмасных спрэчках паміж сялянамі, невыплаце пазыкі, дробных крадзяжах, пабоях і інш. Яны вырашалася на падставе заключаных паміж бакамі згод, “Общего положения о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости” 1861 г. ці, што адбывалася ў большасці выпадкаў, мясцовых звычаяў. Нягледзячы на тое, што ў адпаведнасці з арт. 107 “Общего положения о крестьянах, вышедших из крепостной зависимости” прымяненне звычайнага права дапускалася толькі ў адносінах да грамадзянскіх спраў, яно выкарыстоўвалася і ў крымінальным правасуддзі. Гэта было следствам таго, што ў сялянскай правасвядомасці не існавала выразнай мяжы паміж паняццямі грамадзянскага і крымінальнага судаводства [1, с. 47].

Валасны суд, які складаўся з простых сялян, быў носьбітам народных прававых звычаяў і традыцый, адпаведна іх прыгаворы сёння з’яўляюцца каштоўнай крыніцай вывучэння правасвядомасці сялянскага саслоўя (г. зн. яго

адносін да рознага роду прававых з'яў, існуючага заканадаўства, а таксама уяўленняў аб справядлівасці). Акрамя таго, рашэнні валасных судоў, заснаваныя на юрыдычных звычаях сялян і абумоўленыя іх эканамічным побытам, рэлігійнымі традыцыямі і ўяўленнямі аб маральнасці адлюстроўваюць многія рысы менталітэту беларускага сялянства другой паловы XIX ст. увогуле.

Значная частка спраў, якія разглядаліся валаснымі судамі, узнікала на сямейна-бытавой глебе. Рашэнні па такіх справах выклікаюць асаблівую цікавасць, бо яскрава адлюстроўваюць характэрныя для сялян таго часу ўяўленні аб належных адносінах у сям'і, чысціні маралі і г. д. Пры вырашэнні спраў аб правінах супраць сямейна-шлюбных адносін і маральнасці валасныя суды звычайна не абмяжоўваліся высвятленнем абставін канкрэтнай скаргі, а выходзілі на разгляд сітуацыі ў дадзенай сям'і ў цэлым. І калі суд знаходзіў, што ў сямейным разладзе вінаваты таксама сам жалабшчык ці іншыя члены сям'і, то пакаранню падвяргаліся і яны. У якасці прыклада можна прывесці рашэнне Драгічынскага валаснога суда Кобрынскага павета ад 1869 г. Селянін Мікалай Моргаль разам са сваім старэйшым сынам Вакулай скардзіўся на малодшага сына Саўку, які абвінавачваўся ў тым, што пастаянна выганяў бацьку і старэйшага брата з хаты. Суд прыгаварыў Саўку Моргалья за гэта да 20-ці ўдараў розгамі. Аднак суд, улічыўшы, што ва ўзнікненні канфлікта таксама вінаватыя самі жалабшчыкі, вырашыў пакараць і іх: Мікалая Моргалья - штрафам памерам у 1 руб. ("за парушэнне ў гаспадарцы цішыні і нестрыманне сваіх сыноў ад падобных учынкаў"), а Вакулу Моргалья - арыштам на 3-е сутак пры валасным праўленні ("як першага гаспадара па бацьку, за неўтрыманне добрага парадку ў сямействе") [3, с. 189]. Шлюбная здрада і распутны лад жыцця караліся валаснымі судамі звычайна біццём розгамі. У некаторых выпадках прымаліся рашэнні ў адпаведнасці з народнымі звычаямі, якія існавалі ў дадзенай мясцовасці. Напрыклад – ваджэнне вінаватых у пралюбадзействе па сялу "дзеля іх сораму і павучання іншым". У якасці

прыклада гэтага можна прывесці рашэнне Макранскага валаснога суда Кобрынскага павета па скарзе селяніна Самусюка аб нанясенні яму пабояў селянінам Гаранчуком. У ходзе разгляду справы высветлілася, што прычынай канфлікта стала тое, што Самусюк на працягу двух гадоў знаходзіўся ў любоўнай сувязі з жонкай Гаранчука. Было вырашана пакараць менавіта палюбоўнікаў: “для сораму і ў прыклад іншым” правесці іх праз усё сяло [3, с. 18].

Пэўнага звода праступкаў і злачынстваў з вызначэннем пакаранняў за іх для валасных судов не было. У выніку нярэдка яны выходзілі па-за межы сваёй падсуднасці. Напрыклад, прымалі да разгляду скаргі аб спакушэнні, за што звычайна прыгаварывалі спакусніка ажаніцца [3, с. VIII]. Валасныя суды выносілі прысуды за парушэнне рэлігійных звычаяў і абрадаў, нягледзячы на тое, што гэта таксама выходзіла па-за межы іх кампетэнцыі. У прыватнасці, ёсць прыклады прыгавораў да цялесных пакаранняў праваслаўных жанчын, якія па найму займаліся мазаннем яўрэйскіх хат у хрысціянскія святы [3, с. VIII].

Валасны суд меў права накладваць пакаранні ў выглядзе арышту да 7-мі дзён, грамадскіх прац да 6-ці дзён, грашовага штрафу да 3-х руб., біцця розгамі да 20-ці ўдараў. Найбольш часта выкарыстоўліся штраф і цялеснае пакаранне. Менш распаўсюджаным відам прысудаў быў арышт. Яшчэ радзей прызнаныя вінаватымі ў пэўных правінах прыгаворваліся да грамадскіх работ. Увогуле, рашэнні розных валасных судов па аналагічных справах значна адрозніваліся: адны аддавалі первагу цялесным пакаранням, іншыя – арышту і грашовым спагнанням. Прычына гэтага была, відавочна, усё тая ж – адсутнасць адпаведнай заканадаўчай рэгламентацыі. У “Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край” робіцца выснова, што найбольш уласцівым уяўленнем сялян аб справядлівым правасуддзі было менавіта цялеснае пакаранне [3, с. 16]. Яно выконвала ў пэўным сэнсе павучальную функцыю, бо прыводзілася ў выкананне пры валасным праўленні, часам пры агульным сходзе народа. Трэба зазначыць, што нягледзячы на

вызваленне жанчын ад цялесных пакаранняў у адпаведнасці з законам ад 17 красавіка 1863 г., валасныя суды працягвалі выносіць у адносінах да іх такія прыгаворы. Гэта было следствам не грэбавання сялянскім судом дзяржаўным заканадаўствам, а прававой непісьменнасці суддзяў. Увогуле прававы нігілізм, які атрымаў распаўсюджанне сярод часткі адукаваных слаёў грамадства, як раз для сялян не быў характэрны. Справа ў тым, што яны тлумачылі паняцце “закон” вельмі шырока, уключаючы ў яго галоўным чынам зразумелы ім прававы звычай і нормы маралі [1, с. 43].

Такім чынам мы бачым, што ў прыгаворах валасных судоў яскрава выражаліся погляды сялян на злачынства і пакаранне, якія шмат у чым адрозніваліся ад нормаў заканадаўства, а таксама знаходзілі адлюстраванне іх уяўленні аб справядлівасці і маралі.

Літаратура

1. Загорнов, А.А. Суды для крэстьян в Беларуси во второй половине XIX в.: порядок формирования и компетенция / А.А. Загорнов // Працы гістарычнага факультэта БДУ : навук. зб. - Вып. 6 / рэдкал.: У.К. Коршук (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БДУ, 2011. - С. 42–50.
2. Фон Бринкман, А.А. Основы управления и суда в сельских местностях (замечания по поводу пересмотра законоположений о крестьянах) / А.А. фон Бринкман. – Минск : Типография С. А. Некрасова, 1905. – 98 с.
3. Чубинский, П.П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским : в 7. т. / П.П. Чубинский. - СПб., 1872-1878. – Т. 6 : Народные юридические обычаи по решениям волостных судов. – 1872, 408 с.